

Şikar MƏHƏRRƏMOV

Qərbi Kaspi Universiteti,
Psixologiya və Sosial iş kafedrasının magistrantı
E-mail: shikar.meherremov.2024@wcu.edu.az

ŞƏXSİYYƏTİN ÖZÜNÜ TƏSDİQ ANLAYIŞININ PSIXOLOJİ MAHIYYƏTİ

Xülasə

Şəxsiyyətin özünü təsdiq anlayışı insanın öz mənliliyini, dəyərlərini və potensialını sosial mühitdə ifadə və qoruma ehtiyacı ilə bağlıdır. Psixoloji baxımdan bu anlayış fərdin daxili güvənini artırmaq, özünü qəbul etdirmək, sosial statusunu möhkəmləndirmək və həyat məqsədlərini reallaşdırmaq səylərini əhatə edir. Özünü təsdiq prosesi şəxsiyyətin motivasiya sistemində əsaslı yer tutur və insanın özünüdərk, özünə hörmət və özünütənqid bacarıqları ilə sıx bağlıdır. Özünü təsdiq həm daxili amillərin (şəxsi inanclar, dəyərlər, məqsədlər) təsiri altında formalaşır, həm də xarici sosial mühitin (ailə, məktəb, peşəkar mühit) verdiyi geribildirimlərlə inkişaf edir. Psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, insanın özünü təsdiq səyləri həm adaptasiya proseslərinə, həm də şəxsiyyətin tam inkişafına mühüm təsir göstərir. Eyni zamanda, özünü təsdiq mexanizmləri fərqli psixoloji müdafiə formaları (məsələn, kompensasiya, sublimasiya) ilə də müşayiət oluna bilər. Nəticə etibarilə, şəxsiyyətin özünü təsdiqi insan inkişafının, sosial münasibətlərin və psixoloji rifahın əsas faktorlarından biridir. Bu proses insanın öz dəyərliliyini hiss etməsi, mənlilik obrazını qoruması və cəmiyyətə faydalı şəkildə inteqrasiya olunması üçün vacibdir. Bu məqalədə şəxsiyyətin özünü təsdiq anlayışının psixoloji mahiyyətini araşdıracağıq.

Açar sözlər: şəxsiyyət, özünü təsdiq, psixoloji motivasiya, özünüdərk, sosial identifikasiya.

UOT: 159.923.2

DOI: <https://doi.org/10.54414/OTLN5683>

Giriş

Şəxsiyyətin özünü təsdiqi fərdin daxili potensialını, dəyərlərini və fərqliliyini sosial mühitdə ifadə etmək və qəbul etdirmək ehtiyacından irəli gələn mürəkkəb psixoloji prosesdir. Özünü təsdiq, insanın həm özünə münasibətini, həm də başqalarının ona olan münasibətini formalaşdıran əsas amillərdən biridir. Bu proses fərdin öz bacarıqlarını nümayiş etdirmək, sosial statusunu möhkəmləndirmək, mənlilik hissini gücləndirmək və həyatdakı mövqeyini müəyyənləşdirmək səyləri ilə müşayiət olunur. Özünü təsdiq fərqli yaş dövrlərində, sosial kontekstlərdə və fəaliyyət sahələrində müxtəlif formalarda təzahür edir və şəxsiyyətin psixoloji inkişafı, sosiallaşması və emosional rifahı üçün əsas şərtlərdən birini təşkil edir. Şəxsiyyətin inkişafı və formalaşması prosesində özünü təsdiq ehtiyacı mühüm rol oynayır. İnsan yalnız bioloji varlıq kimi deyil, həm də sosial və psixoloji varlıq kimi daim öz mənliliyini ifadə

etmək, dəyərlərini nümayiş etdirmək və cəmiyyətdə qəbul olunmaq istəyir. Özünü təsdiq anlayışı fərdin daxili motivasiyaları ilə xarici sosial təsirlərin qarşılıqlı əlaqəsində formalaşır və insanın özünü dərk etməsi, özünə hörmət etməsi və ictimai münasibətlərdə mövqeyini müəyyən etməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, şəxsiyyətin özünü təsdiq prosesi, insanın psixoloji rifahını, emosional sabitliyini və həyat məqsədlərinə çatmaq uğurunu birbaşa təsir edir. Bu anlayış həm fərdi inkişafın, həm də sosial adaptasiyanın əsas mexanizmlərindən biri kimi çıxış edir və müxtəlif yaş dövrlərində, fərqli sosial kontekstlərdə spesifik xüsusiyyətlərlə təzahür edir.

Əsas hissə

Şəxsiyyətin özünü təsdiq anlayışı insanın öz dəyərliliyini, unikal xüsusiyyətlərini və sosial mühitdə yerini tanımaq və tanıtmmaq ehtiyacını ifadə edir. Bu anlayışın psixoloji mahiyyəti, bir tərəfdən fərdin öz potensialını reallaşdırmaq

istəyindən, digər tərəfdən isə sosial təsdiq və qəbul axtarışından qaynaqlanır. Şəxsiyyətin özünü təsdiq prosesi insanın psixoloji inkişafında və sosial münasibətlər sistemində mühüm rol oynayır. Özünü təsdiq, fərdin mənlilik dərkindən, özünə hörmət və inam səviyyəsindən, motivasiya sistemindən və sosial təsdiq mexanizmlərindən qidalanan çoxşaxəli bir psixoloji prosesdir. Bu proses insanın həm daxili potensialını reallaşdırması, həm də sosial mühitdə mövqeyini müəyyənləşdirməsi üçün əsas şərtlərdən biridir. Özünü təsdiqin mahiyyəti fərdin öz bacarıqlarını və dəyərlərini necə qavradığı (mənlilik konsepsiyası), özünə qarşı münasibəti (özünə hörmət və inam), psixoloji ehtiyacların ödənilməsi (motivasiya), cəmiyyət tərəfindən qəbul olunmaq istəyi (sosial təsdiq) və həmçinin özünü ifadə etmə və özünütənqid qabiliyyəti ilə sıx bağlıdır. Bu komponentlər bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olaraq şəxsiyyətin formalaşmasına, inkişafına və sosial münasibətlərdə fəal iştirakına şərait yaradır.

Mənlilik konsepsiyası şəxsiyyətin özünü dərk etmə prosesinin əsasını təşkil edən mühüm psixoloji anlayışdır. Bu konsepsiya fərdin özünü necə qavradığını, şəxsi bacarıqlarını, dəyərlərini və sosial rolda tutduğu mövqeyi necə qiymətləndirdiyini ifadə edir. Mənlilik konsepsiyası insanın kim olduğu, nəyə qadir olduğu və cəmiyyətdə hansı yerə malik olduğu haqqında formalaşan daxili təsəvvürlərin məcmusudur. Fərdin özünü qavrama tərzini onun özünə münasibətinə, həyat strategiyalarına və sosial münasibətlərdə davranış modellərinə birbaşa təsir göstərir. İnsan özünü necə dərk edirsə, özünü təsdiq formaları da məhz həmin qavrayışa uyğun olaraq inkişaf edir və şəxsiyyətin sosial mühitdə özünü ifadə etmə imkanlarını müəyyənləşdirir. Beləliklə, mənlilik konsepsiyası insanın psixoloji inkişafında və həyat uğurunda əsas rol oynayan bir struktur element kimi çıxış edir (Hüseynov, İ. M., 2018).

Özünə hörmət və inam insan şəxsiyyətinin formalaşmasında və inkişafında mühüm rol oynayan psixoloji göstəricilərdir. Özünü təsdiq prosesi, fərdin özünə olan inamını və dəyər hissini gücləndirərək, onun sosial mühitdə daha fəal və məqsədyönlü olmasına şərait yaradır.

Yüksək səviyyədə özünə hörmət, insanın həyatda qarşılaşdığı çətinliklərə qarşı daha dözümlü olmasına, məqsədlərinə doğru inamla irəliləməsinə və sosial münasibətlərdə daha sağlam əlaqələr qurmasına imkan verir. Özünə inam və hörmət fərdin daxili motivasiya mənbəyini gücləndirir və onun öz bacarıqlarına, imkanlarına obyektiv və müsbət yanaşmasına kömək edir.

Motivasiya və ehtiyaclar insan davranışının və psixoloji inkişafının əsas hərəkətverici qüvvələridir. A. Maslou və digər motivasiya nəzəriyyəçilərinin fikrincə, özünü təsdiq insanın əsas psixoloji ehtiyacları sırasında mühüm yer tutur. Maslounun ehtiyaclar iyerarxiyası nəzəriyyəsinə görə, fərd yalnız ən əsas fizioloji və təhlükəsizlik ehtiyacları qarşılandıqdan sonra daha yüksək səviyyəli ehtiyaclarla – özünü təsdiq və özünü reallaşdırma mərhələsinə keçə bilir. Bu mərhələdə insan, sadəcə yaşamaq və təhlükəsizlik təmin etmək deyil, həm də öz bacarıqlarını tam şəkildə ifadə etmək, sosial mühitdə tanınmaq və fərdi potensialını reallaşdırmaq istəyir. Beləliklə, motivasiya və ehtiyaclar sistemi şəxsiyyətin özünü təsdiq prosesində mərkəzi rol oynayır və insan inkişafının pillə-pillə yüksələn dinamikasını izah edir.

Sosial təsdiq insanın özünü təsdiq etmə prosesində mühüm rol oynayan psixoloji və sosial amildir. Fərdin öz dəyərini və bacarıqlarını təsdiqləməsi yalnız daxili qavrayışa əsaslanmır, eyni zamanda başqalarının rəyi və münasibəti ilə möhkəmlənir. Sosial mühitdə qəbul olunmaq, tanınmaq və qiymətləndirilmək fərdin özünü təsdiq hissini gücləndirir və onun özünə inamını artırır. Fərd, sosial qrupların – ailə, dostlar, həmkarlar və cəmiyyətin daha geniş təbəqələrinin dəstəyi və təsdiqi vasitəsilə öz sosial statusunu və şəxsiyyətini formalaşdırır. Beləliklə, sosial təsdiq, insanın psixoloji rifahı, özünə hörməti və cəmiyyətə inteqrasiyası üçün vacib şərtlərdən biridir.

Özünü ifadə və özünütənqid şəxsiyyətin psixoloji inkişafında qarşılıqlı tamamlayıcı proseslər kimi çıxış edir. İnsan yalnız uğurlarını nümayiş etdirməklə deyil, eyni zamanda zəif tərəflərini dərk edərək və onları inkişaf

etdirməyə çalışaraq, özünü daha dərinləndirir və şəxsiyyətinin kamilləşməsinə töhfə verir. Özünü ifadə fərdin daxili potensialını, duyğularını və fikirlərini açıq şəkildə nümayiş etdirmək bacarığıdır, bu isə onun sosial əlaqələrdə fəallığını və özünə güvənini artırır. Özünü təsdiq prosesi insan həyatının müxtəlif sahələrində fərqli formalarda təzahür edir və fərdin şəxsiyyətinin çoxölçülü inkişafını təmin edir. İnsan yalnız ümumi mənada özünü təsdiqləmir, həm də konkret fəaliyyət sahələrində – intellektual, emosional, peşəkar və sosial müstəvilərdə öz dəyərini ifadə etməyə çalışır. İntellektual sahədə fərd bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirməyə, yeniliklərə imza atmağa və yaradıcı potensialını reallaşdırmağa çalışır. Emosional sahədə insan duyğularını açıq şəkildə ifadə edərək başqaları ilə dərin emosional bağlar qurmağa səy göstərir. Peşəkar sahədə isə fərd öz fəaliyyət uğurları vasitəsilə tanınmaq və sosial statusunu möhkəmləndirmək istəyir. Sosial sahədə isə insan daha geniş əlaqələr quraraq, nüfuzunu artırmağa və sosial mühitdə daha sabit mövqə əldə etməyə can atır. Beləliklə, özünü təsdiqin bu müxtəlif formaları şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafına, cəmiyyətlə effektiv qarşılıqlı əlaqəsinə və fərdi məmnuniyyət səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edir. Özünü təsdiq insan həyatının müxtəlif sahələrində fərqli formalarda ifadə olunur və hər bir sahə fərdin psixoloji inkişafına, sosial münasibətlərinə və həyat məmnuniyyətinə özünəməxsus təsir göstərir. İntellektual sahədə özünü təsdiq fərdin bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirmək istəyi ilə ifadə olunur. İnsan yeni ideyalar irəli sürmək, elmi, texnoloji və ya yaradıcı sahələrdə fərqlənmək yolu ilə özünü sübut etməyə çalışır. İntellektual uğurlar insanın həm şəxsi qaneçilik hissini artırır, həm də sosial mühitdə qəbul olunmasına və hörmət qazanmasına xidmət edir. Bu sahədə özünü təsdiq, təhsildə, elmi araşdırmalarda, yaradıcılıqda və peşəkar təkmilləşmədə aydın

şəkildə özünü göstərir. Emosional sahədə özünü təsdiq insanın öz duyğularını açıq şəkildə ifadə etməsi və başqaları tərəfindən bu duyğuların qəbul olunması ilə bağlıdır. İnsan emosional ehtiyaclarını qarşılayaraq, sevgi, dostluq, anlayış və dəstək axtarır (Namazova, G. Ə., 2014). Emosional özünü təsdiq fərdin emosional intellektinin inkişafına, sağlam münasibətlər qurmasına və daxili emosional tarazlıq əldə etməsinə kömək edir. Bu sahədə özünü təsdiq, həm də fərdin səmimi ünsiyyət bacarıqlarında və sosial harmoniyaya nail olmasında mühüm rol oynayır. Peşəkar sahədə özünü təsdiq fərdin ixtisaslı fəaliyyəti, peşə uğurları və karyera inkişafı vasitəsilə həyata keçirilir. İnsan, əmək fəaliyyətində əldə etdiyi nailiyyətlər və qazandığı statusla cəmiyyətə öz töhfəsini göstərmək və tanınmaq istəyir. Peşəkar özünü təsdiq, fərdin motivasiya səviyyəsini, işə münasibətini və peşəkar məmnunluğunu formalaşdırır. Uğurlu karyera qurmaq və iş mühitində hörmət qazanmaq fərdin öz dəyərliliyini təsdiq etməsi üçün vacib addımdır. Sosial sahədə özünü təsdiq insanın sosial statusunu yüksəltmək, ictimai nüfuzunu artırmaq və sosial əlaqələr şəbəkəsini genişləndirmək səylərində təzahür edir. İnsan sosial qruplarda, ictimai təşkilatlarda, dostluq dairələrində qəbul olunmaq və nüfuz sahibi olmaqla özünü təsdiq edir. Sosial mühitdə əldə olunan status və əlaqələr fərdin özünü dəyərli hiss etməsinə, sosial dəstək sisteminin formalaşmasına və psixoloji rifahının möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Psixoloji elmi mənbələrə əsasən, şəxsiyyətin doğulması və formalaşması prosesi müəyyən inkişaf dövrlərinə bölünür. Şəxsiyyətin ilk dəfə meydana çıxması məktəbəqədər yaş dövrünə təsadüf edir. Bu mərhələdə, xüsusilə üç yaşında, uşağın özünə “Mən” deməsi ilə şəxsiyyətin ilkin təzahürləri müşahidə edilir. Bu dövr psixoloji inkişafda mühüm mərhələ sayılır, çünki uşağın tələbat və motivasiya sahəsində dəyişikliklər baş verir və fərdi mənlilik hissi formalaşmağa başlayır. Şəxsiyyətin ikinci dəfə doğulması yeniyetməlik dövründə baş verir. Bu dövrdə şəxsiyyətin inkişafı daha şüurlu xarakter daşıyır və fərdin sosial mühitlə qarşılıqlı əlaqələrində daha aydın

təzahür edir. L.İ.Bojoviçin fikrincə, yeniyetməlik dövründə şəxsiyyətin əsas meyarlarından biri fərdin davranış motivlərinin dərk olunması və bu motivlərin sosial normalara əsaslanaraq şüurlu surətdə tənzimlənməsidir. Beləliklə, yeniyetmə artıq davranışlarını sadəcə instinktiv və emosional impulsarla deyil, sosial qaydalar və əxlaqi dəyərlərlə əlaqələndirərək istiqamətləndirir. Bu mərhələdə şəxsiyyətin xüsusi instansiyası olan mənlilik şüuru formalaşır. Mənlilik şüuru çoxcəhətli bir struktura malikdir və onun tərkibində iki əsas komponent seçilir: psixoloji avtoportret rolunu oynayan "Mən" obrazı və fərdin özünə münasibəti. Bu iki komponent fərdin özünü necə qəbul etməsini, dəyərləndirməsini və həyatdakı yerini necə müəyyən etməsini formalaşdırır. Mənlilik şüurunun psixoloji inkişafda üç əsas funksiyası fərqləndirilir (Əliyeva, R. A., 2020):

Özünüdərkətmə: Fərdin kim olduğunu, qabiliyyətlərini və məhdudiyyətlərini anlaması prosesi;

Özünü təkmilləşdirmə: Fərdin özünü inkişaf etdirməyə yönəlik motivasiya və fəaliyyəti;

Həyatın mənasının axtarılması: Fərdin yaşadığı həyatın məqsədini və dəyərini şüurlu şəkildə axtarması və anlaması.

Yeniyetməlik dövründə mənlilik şüuru ilə əxlaqi şüurun qarşılıqlı əlaqəsi xüsusilə vacib rol oynayır. Bu qarşılıqlı təsir şəxsiyyətin formalaşmasında və fərdin sosial dəyərlərə, normativ sistemlərə münasibətinin formalaşmasında həlledici əhəmiyyətə malikdir. Şəxsiyyətin formalaşması və inkişafı sosial mühitlə qarşılıqlı əlaqə prosesində həyata keçir. Şəxsiyyət başqa şəxslərlə ünsiyyət və qarşılıqlı münasibətlər olmadan nəinki cəmiyyətdə yerini tapa, hətta özünü dərk etmə qabiliyyətini də tam formalaşdırma bilməz. Bu cür ilkin sosial əlaqələr insanın daxil olduğu sosial qruplarda yaranır və onun fərdi xüsusiyyətlərinin inkişafında təməl rol oynayır.

Sosial mühit şəxsiyyətin inkişafında güzgü funksiyasını yerinə yetirir: insan başqalarının ona olan münasibəti vasitəsilə özünü daha yaxşı qavrayır və dəyərləndirir. Ailə münasibətləri, dostluq əlaqələri, müəllimlərin nümunəvi davranışı, sağlam məişət şəraiti və şəxsi qayğı

amilləri şəxsiyyətin sosiallaşmasında mühüm təsiredici faktorlar kimi çıxış edir. Şəxsiyyətin strukturunda aşağıdakı üç əsas pedaqoji və psixoloji xarakteristika fərqləndirilir:

Şəxsiyyətin sabitliyi: Bu xüsusiyyət fərdin motivasiya sisteminin davamlılığını təmin edir və onun həyat istiqamətini, məqsədlərini sabitləşdirir. Sabit motivlər sistemi fərdin davranışında ardıcılıq və məqsədyönlülük yaradır.

Şəxsiyyətin tamlığı: Şəxsiyyətin müxtəlif cəhətləri (emosional, intellektual, iradi və s.) bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə olur və hər bir cəhət digər sahələrin inkişafı üçün zəruri şərt təşkil edir. Bu integrasiya bütöv və harmonik şəxsiyyət modelinin formalaşmasına gətirib çıxarır.

Şəxsiyyətin fəallığı: Fərdin ətraf aləmi dərk etmək, dəyişdirmək və yeniləşdirmək qabiliyyəti, həmçinin özünün daxili dünyasını və psixi xüsusiyyətlərini inkişaf etdirmək üçün göstərdiyi fəal səylər özünütərbiyə və özünüinkişaf fəaliyyətində öz əksini tapır.

Şəxsiyyətin inkişafı və funksional bütövlüyü onun bir neçə əsas psixoloji xarakteristikası ilə müəyyən edilir. Bu xarakteristikalar arasında sabitlik, tamlıq və fəallıq xüsusilə önəmli yer tutur. Şəxsiyyətin sabitliyi fərdin motivasiya sisteminin davamlılığını təmin edir, onun həyat məqsədlərini, istiqamətini sabitləşdirir və davranışda ardıcılıq yaradır. Tamlıq isə şəxsiyyətin müxtəlif tərəflərinin – emosional, intellektual, iradi və digər sahələrinin bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə olmasını və bu əlaqələrin harmonik inkişafını əhatə edir. Sosial aspektdə isə şəxsiyyət öz mövqeyi ilə səciyyələnir. Fərdin mövqeyi onun maddi şəraitə, cəmiyyətə, insanlara, özünə, ictimai və əmək vəzifələrinə münasibətləri sistemi ilə müəyyən edilir. Bu mövqe həm fərdin sosial rolunu, həm də onun öz daxili dəyərlər sistemini əks etdirir. Bununla yanaşı, şəxsiyyətin fəallığı insanın ətraf mühiti dərk etməsi, dəyişdirməsi, yeniləşdirməsi və öz daxili dünyasını şüurlu şəkildə inkişaf etdirməsi qabiliyyəti kimi təzahür edir. Özünütərbiyə və özünüinkişaf fəaliyyətləri məhz bu fəallığın təzahürü kimi çıxış edir və insanın dinamik inkişafını dəstəkləyir. Beləliklə, sabitlik, tamlıq

və fəallıq şəxsiyyətin ahəngdar, məqsədyönlü və yaradıcı inkişafı üçün əsas baza funksiyalarını təşkil edir (Babayev, A. Ə., 2012).

Şəxsiyyətin tərbiyə olunmasında kompleks yanaşma mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fərdin yalnız bir tərəfini inkişaf etdirib digər tərəfləri diqqətdən kənarda qoymaq şəxsiyyətin disharmonik inkişafına səbəb ola bilər. Buna görə də şəxsiyyət bütöv, ahəngdar və çoxşaxəli şəkildə formalaşmalı və tərbiyə olunmalıdır.

Müasir psixologiyada şəxsiyyət bütöv bir psixi sistem kimi dəyərləndirilir və bu sistemdə bioloji və sosial xüsusiyyətlər bir-birindən ayrılmaz şəkildə vəhdət təşkil edir. Şəxsiyyət, bir tərəfdən, ictimai həyatın məhsulu olaraq formalaşır, digər tərəfdən isə canlı orqanizm kimi bioloji əsaslara söykənir. Şəxsiyyətin inkişafı və davranışında sosial xüsusiyyətlər ayrılmaz yer tutur, çünki insan öz fərdi xüsusiyyətlərini məhz sosial qarşılıqlı əlaqələr vasitəsilə aşkar edir və inkişaf etdirir. Şəxsiyyətin zənginliyi onun başqaları ilə qurduğu çoxşaxəli ünsiyyət əlaqələrindən asılıdır. Ünsiyyət dairəsi nə qədər geniş olarsa, fərdin ictimai həyatın müxtəlif sahələri ilə əlaqəsi də bir o qədər rəngarəng olur. Bu isə insanın ictimai əlaqələr sisteminə daha dərinləndən nüfuz etməsinə və mənəvi aləminin zənginləşməsinə şərait yaradır. Beləliklə, şəxsiyyətin inkişafı insan dünyaya gəldiyi andan başlayaraq, keyfiyyətcə bir-birindən fərqlənən anatomik, fizioloji, psixoloji və sosial dəyişikliklərlə müşayiət olunan dinamik bir prosesdir (Rzayeva, Ş. Q., 2015).

Şəxsiyyət və onun inkişafı haqqında nəzəri əsaslardan biri də "rollar nəzəriyyəsi" hesab olunur. Bu nəzəriyyənin əsasını Amerika sosioloqu və psixoloqu C. Mid qoymuşdur. C. Midə görə, insan daim cəmiyyətlə qarşılıqlı əlaqədə olduğundan onun necə davranacağı əvvəlcədən tam müəyyənləşdirilə bilməz. Şəxsiyyətin formalaşmasının əsas mexanizmi və strukturu insanın oynadığı sosial rollar və bu rolların şərtləri ilə müəyyən edilir. Fərd cəmiyyət daxilində müxtəlif rolları mənimsəməklə öz şəxsiyyət strukturunu formalaşdırır və bu struktur sosial təcrübə ilə zənginləşir.

Şəxsiyyətin inkişafı və formalaşması üç başlıca amilin – irsiyyət, mühit və tərbiyə – qarşılıqlı təsiri nəticəsində baş verir (Бодалев, А. А., 1988):

İrsiyyət: Valideynlərdən uşaqlara müəyyən bioloji və psixoloji keyfiyyətlərin ötürülməsi prosesi. İrsiyyət insanın ilkin psixoloji və fizioloji potensialını müəyyən edir. İrsiyyət insanın bioloji və psixoloji inkişafının təməlini təşkil edən əsas amillərdən biridir. İrsiyyət prosesi valideynlərdən uşaqlara müəyyən genetik xüsusiyyətlərin, bioloji struktur və funksiyaların, eləcə də bəzi psixoloji meyllərin ötürülməsi yolu ilə həyata keçir. İnsan dünyaya gələrkən artıq müəyyən fizioloji və psixoloji potensiala malik olur ki, bu da onun inkişaf imkanlarının ilkin bazasını müəyyənləşdirir. İrsiyyətin təsiri altında formalaşan xüsusiyyətlər insanın emosional sabitliyi, intellektual qabiliyyətləri, temperament tipi, bəzi davranış meylləri və digər təbii xüsusiyyətlərdə özünü göstərir. Bununla belə, bu irsi potensialın reallaşması və inkişafı sosial mühit və tərbiyə ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə baş verir. Beləliklə, irsiyyət şəxsiyyətin formalaşmasında baza rolunu oynasa da, onun tam inkişafı üçün mühit və tərbiyə şərtləri də həlledici əhəmiyyət daşıyır.

Mühit: Əsasən ictimai, qismən isə təbii-coğrafi mühiti əhatə edir. Mühit fərdin həyat fəaliyyətinə, sosiallaşmasına və psixoloji inkişafına təsir edən xarici şəraitdir. Mühit şəxsiyyətin formalaşmasında və inkişafında mühüm rol oynayan əsas xarici amillərdən biridir. O, əsasən insanın daxil olduğu ictimai mühiti, qismən isə təbii-coğrafi mühiti əhatə edir. Mühit fərdin həyat fəaliyyətinə, sosiallaşma prosesinə və psixoloji inkişafına birbaşa təsir göstərən xarici şərtlər toplusu kimi çıxış edir. Fərdin formalaşmasında ailə, məktəb, dostlar, kütləvi informasiya vasitələri, ictimai təşkilatlar kimi sosial təsisatların rolu xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Sosial mühit insanın sosial rolları mənimsəməsinə, əxlaqi və mədəni dəyərləri qavramasına və öz şəxsiyyət strukturunu formalaşdırmasına kömək edir. Bununla yanaşı, təbii-coğrafi mühit də insanın fiziki və psixoloji xüsusiyyətlərinə müəyyən təsir göstərir. Beləliklə, mühit fərdin irsi

potensialının reallaşdırılması və onun kompleks şəxsiyyət kimi inkişafı üçün vacib şərtlər yaradır (Rogers, C., 1961).

Tərbiyə: İnsanın sosial və əxlaqi keyfiyyətlərinin formalaşmasında, xüsusilə erkən uşaqlıq dövründə mühüm rol oynayır. Ailə mühiti bu prosesdə əsas amil hesab olunur və şəxsiyyətin əsas əxlaqi, sosial xüsusiyyətlərinin formalaşdığı ilkin sosiallaşma məkanıdır. Tərbiyə insanın sosial və əxlaqi keyfiyyətlərinin formalaşmasında həlledici rol oynayan əsas psixoloji və pedaqoji prosesdir. Xüsusilə erkən uşaqlıq dövründə tərbiyə fərdin şəxsiyyətinin təməl prinsiplərinin, sosial normalara və dəyərlərə münasibətinin yaranmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ailə mühiti bu prosesdə ən əsas amil hesab olunur və uşağın ilkin sosiallaşma məkanı kimi çıxış edir. Məhz ailə daxilində uşaq sevgi, qarşılıqlı hörmət, məsuliyyət, əməkdaşlıq kimi əsas əxlaqi dəyərləri mənimsəyir və bu davranış modelləri gələcək sosial münasibətlərinin əsasını təşkil edir. Beləliklə, tərbiyə şəxsiyyətin sosial adaptasiyasını təmin edir, fərdin cəmiyyətə integrasiyasını və mənəvi inkişafını istiqamətləndirir. Beləliklə, şəxsiyyətin psixoloji inkişafı mürəkkəb, çoxşaxəli və qarşılıqlı təsirlərə əsaslanan bir prosesdir ki, burada irsi faktorlar, sosial mühit və tərbiyə amili harmonik şəkildə birləşərək insanın tam formalaşmasına səbəb olur.

Şəxsiyyətin sosiallaşması fərdin cəmiyyətə integrasiyası və sosial rolları mənimsəməsi prosesidir. Bu prosesdə özünü təsdiq mexanizmləri mühüm rol oynayır, çünki fərd sosial mühitdə qəbul olunmaq və dəyər görmək üçün öz fərdi xüsusiyyətlərini ifadə etməyə və möhkəmləndirməyə çalışır. Özünü təsdiq insanın mənlilik şüurunun formalaşmasında, sosial münasibətlərdə sabit mövqe əldə etməsində və şəxsi potensialının reallaşdırılmasında əsas vasitələrdən biridir. Fərd müxtəlif sosial qruplarda iştirak edərək, özünü ifadə edir, başqaları tərəfindən qəbul olunmağa, tanınmağa və qiymətləndirilməyə çalışır. Bu cür sosial təsdiq fərdin özünə hörmətini, inamını və sosial bacarıqlarını formalaşdırır. Beləliklə, özünü təsdiq mexanizmləri şəxsiyyətin sosiallaşma

prosesində həm psixoloji sabitlik, həm də sosial adaptasiya üçün vacib şərtlər yaradır. İnsan davranışının formalaşmasında və istiqamətlənməsində müxtəlif daxili motivasiya mənbələri rol oynayır. Bu mənbələr arasında özünü təsdiq istəyi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Özünü təsdiq istəyi fərdin cəmiyyətdə qəbul olunmaq, öz dəyərlərini nümayiş etdirmək və şəxsi potensialını reallaşdırmaq ehtiyacından irəli gəlir. Bu ehtiyac insanın məqsədyönlü fəaliyyətini stimullaşdırır, onu yeni uğurlar qazanmağa, sosial statusunu möhkəmləndirməyə və öz "Mən" obrazını təsdiq etməyə sövq edir. Özünü təsdiq istəyi, insanın həm daxili inkişafına, həm də sosial mühitdə fəal və təşəbbüskar mövqe tutmasına güclü motivasiya yaradır. Bu psixoloji mexanizm, insanın həyatda qarşılaşdığı çətinlikləri aşmaq, yüksək nəticələr əldə etmək və özünü cəmiyyət qarşısında sübut etmək kimi məqsədlərə istiqamətlənməsini təmin edir. Beləliklə, özünü təsdiq ehtiyacı insan davranışının mühüm motivasiyaedici faktorlarından biri kimi çıxış edir. Şəxsiyyətin inkişafı insanın daxili potensialını reallaşdırmaq, sosial mühitdə öz yerini tapmaq və mənəvi dəyərlər sistemini formalaşdırmaq prosesidir. Bu inkişafda özünü təsdiq prosesi əsas amillərdən biri kimi çıxış edir. Özünü təsdiq fərdin öz dəyərini dərk etməsi, bacarıqlarını nümayiş etdirməsi və sosial mühitdə tanınaraq mənlilik hissini möhkəmləndirməsi ilə sıx bağlıdır. İnsanın özünü təsdiq etməyə yönələn fəaliyyəti onun psixoloji inkişafını stimullaşdırır, sosial bacarıqlarını zənginləşdirir və məqsədyönlü fəaliyyətə təkan verir. Bu proses fərdin həm şəxsi müstəvidə özünə inamını artırır, həm də sosial münasibətlərdə fəallığını və müstəqil mövqeyini gücləndirir. Beləliklə, özünü təsdiq prosesi şəxsiyyətin harmonik, balanslı və məhsuldar inkişafı üçün əsas baza rolunu oynayır (Erikson, E. H., 1959).

Şəxsiyyətin özünü təsdiq anlayışı insanın daxili potensialını üzə çıxarmaq, öz fərdiliyini ifadə etmək və sosial mühitdə qəbul olunmaq ehtiyacından doğan mühüm psixoloji prosesdir. Özünü təsdiq fərdin mənlilik şüurunun formalaşmasında, emosional sabitliyin

qorunmasında və sosial adaptasiyanın təmin olunmasında əsas rol oynayır. Bu proses fərdin bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirməsi, emosional və sosial münasibətlərdə fəallıq göstərməsi, öz dəyərlərini təsdiqləməsi və həyat məqsədlərinə istiqamətlənməsi ilə müşayiət olunur. Şəxsiyyətin inkişafı üçün özünü təsdiq, yalnız fərdi məmnuniyyət deyil, həm də ictimai fəaliyyətə uğurlu inteqrasiyanın şərti kimi çıxış edir (Bojovic, L. I., 1968).

Yekunda qeyd etmək olar ki, özünü təsdiq insan həyatında yalnız bir mərhələ deyil, bütün inkişaf dövrlərində davam edən, şəxsiyyətin daxili harmoniyasını və sosial mövqeyini gücləndirən dinamik bir prosesdir. Bu səbəbdən şəxsiyyətin inkişafı və sosiallaşması məsələlərində özünü təsdiq amilinin nəzərə alınması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Nəticə

Şəxsiyyətin özünü təsdiq anlayışı insanın psixoloji inkişafında və sosial fəaliyyətində əsaslı yer tutur. Özünü təsdiq, fərdin daxili potensialını üzə çıxarmaq, mənlilik şüurunu möhkəmləndirmək və sosial mühitdə öz mövqeyini təsbit etmək söylərini əhatə edir. Bu proses insanın emosional sabitliyini, sosial əlaqələrdə uğurlu iştirakını və şəxsi inkişaf dinamikasını formalaşdıran mühüm motivasiya mexanizmi kimi çıxış edir. Özünü təsdiq ehtiyacı fərdin bilik və bacarıqlarını, dəyərlər sistemini və sosial rollarını şüurlu şəkildə inkişaf etdirməsinə şərait yaradır. Bu ehtiyacın həyata keçməsi fərdin həm özünə münasibətini, həm də cəmiyyətə olan münasibətini daha müsbət və məqsədyönlü edir.

Nəticə etibarilə, şəxsiyyətin psixoloji tamlığının, sosial adaptasiyanın və mənəvi

inkişafının təmin olunmasında özünü təsdiq anlayışı mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu prosesin düzgün dəstəklənməsi şəxsiyyətin harmonik, müstəqil və yaradıcı inkişafını təşviq edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1.Hüseynov, İ. M. (2018). Psixologiya. Bakı: ADPU nəşriyyatı.

2.Namazova, G. Ə. (2014). Şəxsiyyətin inkişafı və özünüidarəetmə problemləri. Bakı: Təhsil.

3.Əliyeva, R. A. (2020). Şəxsiyyətin özünü dərk etməsi və sosiallaşma prosesləri. Bakı: Elm və Təhsil.

4.Babayev, A. Ə. (2012). Ümumi psixologiya. Bakı: Nurlar Nəşriyyatı.

5.Rzayeva, Ş. Q. (2015). “Gənclərdə şəxsiyyətin özünü təsdiq ehtiyacının formalaşması problemləri”, Azərbaycan Müəllim Jurnalı, №4, s. 45–52.

6.Бодалев, А. А. (1988). Личность и общение: развитие коммуникативной компетентности. Москва: Издательство МГУ.

7.Rogers, C. (1961). On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. Boston: Houghton Mifflin

8.Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Psychological Review, 50(4), 370–396.

9.Mead, G. H. (1934). Mind, Self, and Society. Chicago: University of Chicago Press.

10.Erikson, E. H. (1959). Identity and the Life Cycle. New York: International Universities Press

11.Bojovic, L. I. (1968). Проблемы формирования личности. Москва: Педагогика.

ShikarMAHARRAMOV

Western Caspian University,

Master's student Department of Psychology and Social Work

E-mail: shikar.meherremov.2024@wcu.edu.az

THE PSYCHOLOGICAL ESSENCE OF THE CONCEPT OF SELF-AFFIRMATION OF PERSONALITY

Summary

The concept of self-affirmation of personality is related to the need for a person to express and protect his/her self, values, and potential in the social environment. From a psychological perspective,

this concept encompasses the individual's efforts to increase his/her inner confidence, gain self-acceptance, strengthen his/her social status, and realize his/her life goals. The process of self-affirmation occupies a fundamental place in the motivational system of the personality and is closely related to a person's self-awareness, self-esteem, and self-criticism skills. Self-affirmation is formed under the influence of both internal factors (personal beliefs, values, goals), and develops with feedback from the external social environment (family, school, professional environment). Psychological studies show that a person's efforts to self-affirm have a significant impact on both adaptation processes and the full development of the personality. At the same time, self-affirmation mechanisms can be accompanied by different forms of psychological defense (for example, compensation, sublimation). Consequently, self-affirmation of personality is one of the main factors of human development, social relations, and psychological well-being. This process is important for a person to feel his/her own worth, protect his/her self-image, and integrate usefully into society. In this article, we will examine the psychological essence of the concept of self-affirmation of identity.

Keywords: identity, self-affirmation, psychological motivation, self-awareness, social identification.

Шикар МАХАРРАМОВ

Западно-Каспийский университет,
магистрант кафедры психологии и социальной работы
E-mail.: shikar.meherremov.2024@wcu.edu.az

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ САМОУТВЕРЖДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

Резюме

Понятие самоутверждения личности связано с потребностью человека выражать и защищать свою идентичность, ценности и потенциал в социальной среде. С психологической точки зрения это понятие охватывает усилия человека по повышению внутренней уверенности, принятию себя, укреплению своего социального статуса и реализации своих жизненных целей. Процесс самоутверждения занимает основополагающее место в мотивационной системе личности и тесно связан с самосознанием человека, его самооценкой и навыками самокритики. Самоутверждение формируется под влиянием как внутренних факторов (личностных убеждений, ценностей, целей), так и развивается посредством обратной связи с внешней социальной средой (семья, школа, профессиональная среда). Психологические исследования показывают, что усилия человека по самоутверждению оказывают существенное влияние как на процессы адаптации, так и на полноценное развитие личности. При этом механизмы самоутверждения могут сопровождаться и различными формами психологической защиты (например, компенсацией, сублимацией). Следовательно, самоутверждение идентичности является одним из ключевых факторов развития человека, социальных отношений и психологического благополучия. Этот процесс важен для человека, чтобы чувствовать собственную ценность, поддерживать свой имидж и полноценно интегрироваться в общество. В данной статье мы рассмотрим психологическую сущность понятия самоутверждения идентичности.

Ключевые слова: идентичность, самоутверждение, психологическая мотивация, самосознание, социальная идентификация.

Daxil olub: 28.11.2025